

SREDNJEVEŠKA MESTA NA SLOVENSKEM

- Prehodnost našega ozemlja
- Prva mesta so nastala v **11. stoletju na Koroškem**, zaradi tranzitnosti (Breže, Beljak, Gospa Sveta.); mlajša mesta so na Štajerskem in Kranjskem
- Karavanke (ker so jih trgovci prehodili ali prepotovali s konji, so potrebovali kraj za počitek- tako so nastala mesta)
- Največ mest je tudi pri nas nastalo v **13. In 14. stoletju**, nastajala pod gradovi, ob samostanih, pomembnih prometnih križiščih, prehodih ob rekah
- VZROKI: mesta so nastajala zaradi sprememb na podeželju; pomen križarskih vojn pri oživitvi prometa, trgovine in denarnega gospod.
- Cesar in deželni knez sta dovolila, da so večje vasi in naselja dobila svoja obzidja (znak mesta!) – tega drugod ni bilo, le na Slovenskem - ker drugod ni bilo turških vpadov
- Poznamo 2 tipa mest: **Obmorska mesta** (ob morju) ter **celinska mesta** (notranjost države)

ZNAČILNOST OBMORSKIH MEST

- Imajo svojo kontinuiteto z antiko (mesta današnje slovenske Istre)
- Najvplivnejši in številčno najmočnejši sloj prebivalstva v mestih so bili **svobodnjaki** (to so obrtniki in trgovci, ki so tvorili skupnost meščanov; status meščana so imeli le tisti, ki so v mestu imeli svojo hišo in so se preživljali s tipično mestno dejavnostjo – trgovino ali obrtjo)
- Preživljanje pretežno z **ribištvom**, oljkarstvom, vinogradništvom, ladjedelništvom; kasneje tudi obrt in trgovina
- Ta mesta so zgodaj dobila **samoupravo**
- Mestna samouprava je svoj višek dosegla z mestnim **statutom** (pisna potrditev mestnih pravic), zbirko pravil, dolžnosti in pravic meščanov ter svoboščin proti nadoblasti
- Kasneje zapadejo pod Beneško republiko
- Višji sloj prebivalstva Romani, nižji Slovani

ZNAČILNOST CELINSKIH MEST

- Ustanavljali so jih deželni knezi, da bi tako utrdili svojo oblast
- V drugi polovici 15. stol. so mnogi trgi na Dolenjskem dobili pravico do obzidja zaradi turških vpadov
- Večina mest je imela **mestne privilegije**, mestu pa jih je izdal, oz. potrjeval deželni knez (pravica do obzidja, grba, letnih in tedenskih sejmov in druge pravice v zvezi z obrtjo in trgovino)

TURŠKI VPADI

1. Obdobje turških vpadov: 1408 – 1415

- prvi vdor l. 1408, okolica Metlike
- vdirajo nepričakovano, na začetku le roparski pohodi (NAMEN: pregledati ozemlje, prestrašiti ljudi)
- dežele popolnoma nezaščitene
- l. 1415 se vpadi končajo -> v tem času Turki zavzemajo Bizanc
-> celjski grof Ulrik in turški sultan Murat skleneta zavezništvo – njuni ženi sta sestri

2. Obdobje turških vpadov: 1469 – 1483

- turki nameravajo izčrpat deželo -> najhujša opustošenja
- vdirajo z močnimi, številnimi odredi konjenice, sestavljene iz bosanske vojske in *akindžij* = oborožena konjenica (turki + že islamizirani ljudje)
- napadi so dobro organizirani in hitri, trajajo lahko tudi 1 mesec, napadajo večkrat na leto
- največ napadajo Kranjsko
- mesta so bila dokaj varna zaradi svojih obzidij, kmečko prebivalstvo pa je za svojo zaščito začelo zidati utrdbe – **tabore** (okoli 350)
- Sledi 8-letno zatišje (Ogrski kralj **Matija Korvin** za nekaj let zaustavi turške vpade)

3. Obdobje turških vpadov : 1520 – 1532

- veliko ropanj po Kranjski, Štajerski, Primorski in Prekmurju
- sultan Sulejman Veličastni želi zavzeti Dunaj – vso ozemlje -> vojne

- Ker ne uspe osvojiti Dunaja, se razjarjen vrača skozi naše dežele -> opustošenja (sp. Štajerska)

POSLEDICE TURŠKIH VPADOV

- Materialna škoda
- Zmanjšanje št. preb. (pobiti ali zaslužnjeni)
- Nastanek pustob, zlasti na ozemlju Kranjske; POSLEDICA: kolonizacija
- Naseljevanje **uskokov** na opustošena ozemlja (pribežniki iz Balkana) – Habsburžani so jim podelili svobodo in zemljo v zameno za opravljanje vojaške službe (predstavljali so obrambo tega predela) na tem delu še danes živijo potomci uskokov (Bela Krajina – noša, običaji, kolo, prazniki...); imena krajev se končajo s končnico –ić ali –ići (primer: Adlešići)
- Trgovina se premakne iz našega območja proti severu

IZGRADNJA OBRAMBNEGA SISTEMA

- Urejena signalizacija (poskrbljeno za vohunsko službo v bližnjih turških krajih, zvonovi, kresovi, možnarji = prototip topa)
- Meščani in fevdalci so se skrivali za obzidji, kmetje so bežali v jame, gozdove..
- Protiturško obrambo zasnovali na Hrvaškem (v osrbo so prevzemali obmejne hrvaške trdnjave)
- Obrambni pas vzdolž turške meje se je počasi izoblikoval v **Vojno krajino** (sistem utrdb, ki so namenjene za obrambo habsburške monarhije)
- ČRNA VOJSKA – sestavljena iz kmetov, vpoklicanih ob obrambi dežele (kasneje jo začnejo opuščati, ker zemljiški gosposi spoznajo, da izurjeni in oboroženi kmetje predstavljajo veliko nevarnost uporov)

GOSPOD.POLOŽAJ KMEČKEGA PREB. IN KMEČKI UPORI

- Z uveljavljanjem denarno-blagovnega gospod. so kmetovi gospodarji **uvajali denarne dajatve**, povečevali stare dajatve, povečevali št.dni tlake, naraščali so deželni davki (s katerimi so pokrivali stroške deželne obrambe, zaradi turških vpadov), doletela jih je tudi vojaška služba (črna vojska)
- Kmetje so se zaradi velikih razlik v premoženju začeli deliti na **GRUNTARJE** (cela kmetija), **KAJŽARJE** (malo zemlje, skromno prebivališče), **BAJTARJE** (brez zemlje, a stalno prebivališče) in **GOSTAČE** (brez stalnega prebivališča)
- Kmet zavračal nova bremena in se skliceval na »**staro pravdo**« (na mero dajatev, zapisano v urbarjih)
- Poznamo dve vrsti kmečkih uporov: **veliki kmečki upori** proti sistemu zemlj.gospodstev in uprave ter **krajevni**, ki so nastali kot posledica lokalnih težav

KMEČKI UPORI:

KOROŠKI KMEČKI UPOR (1478):

- Po uporniških vzorih drugod, so se koroški kmetje začeli povezovati - VZROK: nezaščitenodeželje ob turških vpadih
- Do upora prišlo zaradi sprememb v denarnih dajatvah; prenehali so plačevati dajatve – denar so po novem začeli zbirati za delovanje kmečke zveze, postavljali so svoje sodnike in župnike ter zahtevali pravico do odločanja o deželnih davkih
- Turki upornike razgnali, po turškem odhodu pa so gospodje polovili in kaznovali vodje upora

VSESLOVENSKI KMEČKI UPOR (1515):

- Zajel 3 poglavne dežele: Kranjsko, Štajersko ter Koroško
- Podložniki želijo vrnitev stare pravde, sprostitev kmečke obrti in trgovine
- VZROKI ZA UPOR: novi jez na Ljubljani (nenehno povzročal poplave na kmetijah), nezadovoljstvo nad nasilnimi zemlj.gospodi, spori zaradi omejevanja podeželske obrti
- Kmetje so napadli in osvojili več gradov; upor se je hitro širil po vsem slo.etničnem ozemlju (razen Prekmurja in Goriškega) – najprej dokaj uspešen, plemstvo se umakne
- Upor ni imel osrednjega vodstva, njegova organizacija je temeljila na obrambi pred Turki, kmetje so bili vojaško neizurjeni, pomankljivo opremljeni – UPOR ZATREJO, voditelje obesijo ali pobijejo, kmetom pa naložijo enkratno denarno dajatev, za povrnitev škode jim naložijo tudi poseben letni davek »uporniški pfenig«
- Poveča se tlaka (za obnovo uničenih gradov)

HRVAŠKO-SLOVENSKI KMEČKI UPOR (1573):

- Sp.Štajerska in S.Hrvaška
- Organizacija podobna kot pri Vojni krajini – uporniki si naberejo vojaške izkušnje
- Uporniki nameravali ustanoviti kmečko državo pod okriljem cesarja; pri upori pričakovali pomoč Uskokov, ki se jim zaradi drugačnega družbenega položaja niso pridružili
- Upor je bil silovit, a kratkotrajen
- Bitke med uporniško in fevdalno najemniško vojsko; velik oddelek upornikov uničen
- Vodjo upora »okronali« z žarečo kovinsko košaro in ga dali razčetreriti; pritisk zemlj.gospodov na podložnike se še bolj poveča

TOLMINSKI KMEČKI UPOR (1713):

- Zadnji veliki kmečki upor na Slovenskem
- Izbruhne zaradi novih državnih davkov na meso in vino, ter zaradi izsiljevalskega načina njihovega pobiranja
- Upor ni usmerjen samo proti fevdalcem, ampak tudi proti državni oblasti
- Kmetje osvobodijo v Gorici zaprte tovariše, porušijo več mitnic; povežejo se v trdno kmečko zvezo in upor razširijo na dele Kranjske
- Oblast nad upornike pošlje čete iz Vojne krajine; upor zatrt, vodje obsojeni na smrt

REFORMACIJA NA SLOVENSKEM

- Širi se iz mest severne Istre; predstavnik humanizma v teh krajih je bil koprski škof Peter Pavel Vergerij – s svojim delovanjem vplival na Primoža Trubarja in na privrženice reformacije iz sosednjih dežel; tržaški škof Peter Bonomo
- Hitro se širi v prvi polovici 16.stol.po vseh slo.krajih, nastajali številni reformacijski krožki – širili so jih domači ŠTUDENTJE (študirali na nemških univ.), trgovci, rudarji, vojaki, tisk (začel nemec Martin Luther)...
- Privrženici med meščanstvom, plemstvom, tudi duhovščino – na čelu velikega gibanja **domače plemstvo**

PRIMOŽ TRUBAR:

- Rojen: Raščica na Dolenjskem
- Posvečen v duhovnika; odpove se katoliški veri, upre se mu ljubljanski škof – od takrat skoraj ves čas bival v tujini in služboval kot protestantski pastor; prizadeval si je uveljavitev reformacije na Slovenskem
- Z cesarjem Ferdinandom I. na čelu si vsi stanovi priborijo precej verske svobode – organiziranje protest.cerkva
- Izdelal cerkveni red – CERKVENA ORDNINGA; slovenščina postane jezik cerkv.obredov in verskega nauka
- Leta 1550 izideta prvi slo.tiskani knjigi in prvi knjigi v slo.jeziku **KATEKIZEM** in **ABECEDNIK**

OSTALI.

- ADAM BOHORIČ: Zimske urice (prva slov.slovnica) + bohoričica (naš črkopis do 19.stol.)
- JURIJ DALMATIN: Biblija (v slov.prevedeno Sveto pismo)
- SEBASTJAN KRELJ: Otroška biblija

VRH REFORMACIJE

- Sprejetje **Bruške verske pomiritve** (vladar Notranjeavstr.dežel popusti štajerskemu plemstvu svobodo vesti in bogoslužja, imenovanje protest.pridigarjev in organizacijo šol; nanj začnejo pritiskati še ostale dežele, zato nadvojvoda te pravice razširi še na plemstvo in meščanstvo drugih dežel – plemstvu in deželnim gl.mestom »z bruško versko pomiritvijo« dovoli protest.bogoslužje in šolstvo

DOSEŽKI REFORMACIJE

- Prve slo.tiskane knjige (prva tiskarna – Mandeljč)
- Slovenski knjižni jezik
- Bogoslužje in šolstvo v slo.jeziku

PROTIREFORMACIJA IN KATOLIŠKA OBNOVA

- Deželni knezi ter Habsburžani nasprotovali reformaciji
- Nadvojvoda izvajal rekatolizacijo svojih dežel (reformna prizadevanja – prepovedal protest.tisk, odstavljaj mestne sodnike in svetnike, ki niso bili katoliki, odstavljaj protest.predikante, preprečeval prilaščanje zemljišč katoliške cerkve)
- **UKREPI CESARJA KARLA II.** – vizitacije (pregledali kakšno škodo je naredila reformacija, koliko ljudi se je z njo »okužilo« ; s tem preveril koliko ljudi je na drugi strani)
- Jezuitski red: Sin Karla, pri jezuitih vzgojen Ferdinand II. Prepovedal protest.bogoslužje, zahteval ukinitvev protest.šol in izgon predikantov; Ferdinand protireformacijo konča v 17.stol. z izselitvijo 750 plemičev (na

izbiro jim je dal, ali ostanejo in se vrnejo v rimokatoliško cerkev ali pa grejo; z rimokat.cerkvijo se niso strinjali; z njimi odteka tudi kapital)

- Ukinitev tiskarne v Ljubljani

VERske KOMISIJE: z vojsko opremljene komisije, ki sona terenu uničevale pridobitve reformacije (zažigali protest.knjige, rušili cerkve, uničevali grobišča); ohranili Dalmatinovo Biblijo, ker je uporabna tudi za rimokatolike (škof TOMAŽ HREN)

...BAROK...

- Nastanek baroka je odraz zmage katolištva nad reformacijo; znova častili svetnike
- Baročne cerkve bogato okrašene - s svojo podobo naj bi pri vernikih zbudile občudovanje cerkve kot zmagovito zastavljene institucije; gradnja in okraševanje cerkva sta spodbudila široko likovno dejavnost – poveča se število slikarjev, kiparjev, rezbarjev...
- USPELO JIM JE ☺

VZROKI ZA ZLOM REFORMACIJE:

- Naše dežele so bile dedne dežele Habsburžanov (samo rimokat.cerkve drži državo!), preblizu Rima
- Ohranitev reformacije v Prekmurju (ker to ozemlje ni spadalo v naše dežele, ampak pod Madžare, Ogrce -> ti so reformacijo sprejeli)